

บุญและอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท^๑

พระสุรชาติ ปฎิภาณ (โนนวังไทร)

พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเรื่องบุญและอานิสงส์ของบุญพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย (๓) เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย ผลจากการศึกษาพบว่า

บุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง เครื่องชำระกิเลสสันดาน ความดี ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา และทางใจ ประเภทของบุญในพระพุทธศาสนานั้นมี ๑๐ ประเภท ได้แก่ การทำบุญในพระพุทธศาสนาที่จัดได้ว่าเป็นบุญที่แท้จริงนั้นมีอยู่ด้วยกันทั้ง ๑๐ ประเภทเท่านั้น หรือที่เรานิยมเรียกกันว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั่นเอง ได้แก่ (๑) การให้ทาน คือ การบริจาคทรัพย์สิ่งของแก่ผู้สมควรให้ (๒) การรักษาศีล คือ การสำรวม กาย วาจา ให้สงบเรียบร้อยไม่สร้าง ความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น (๓) การเจริญภาวนา คือ การสวดมนต์ทำสมาธิ อ่านหนังสือธรรมะ (๔) อปายณะ คือ การมีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรม (๕) เวยยาวัจจะ คือ การชวนช่วยเหลือในกิจที่ชอบ (๖) ปัตติทาน คือ การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนา คือ การอนุโมทนาในบุญที่ผู้อื่นทำ (๘) อัมมัสสวนะ คือ การฟังธรรม (๙) อัมมเทสนา คือ การแสดงธรรม (๑๐) ทิฏฐชุกัมม คือ การปรับปรุงความเห็นของตนให้ถูกต้อง

วิธีการทำบุญในพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด ๓ วิธี ได้แก่ การทำบุญด้วยวิธีการให้ทาน วิธีการทำบุญด้วยการรักษา และวิธีการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา เนื่อนาบุญในพระพุทธศาสนาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) เนื่อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตลอดจน พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งหมดนี้ได้ชื่อว่าเป็นเนื่อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เนื่อนาบุญทั่วไปในพระพุทธศาสนา ได้แก่

^๑ วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตร พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

พระภิกษุสงฆ์ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน แต่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บำเพ็ญเพียรภาวนา มุ่งหวังจะสำเร็จธรรมในวันข้างหน้า เป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์

การอุทิศบุญในพระพุทธศาสนา สามารถอุทิศบุญได้ ๒ วิธี คือ การอุทิศบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำตั้งจิตอุทิศไปให้ และการอุทิศบุญด้วยวิธีการส่งอำนาจแห่งเมตตาจิตไปให้ และอานิสงส์ของบุญ ได้แก่ ผลที่จะได้รับคือผลตอบแทนที่บุคคลจะได้รับนั่นเอง หรือกระแสแห่งการไหลมาเนืองๆของสิ่งที่ได้รับ สิ่งที่คุณคนพึงจะได้รับจากกาทำความดี อานิสงส์ของการให้ทานนั้น บุคคลที่ให้ทานพึงจะได้รับคือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และผู้ให้ทาน ย่อม มี สุขะ พละ อายุ วรรณะ อานิสงส์ที่จะได้รับจากการรักษาศีล คือ ผู้ที่รักษาศีลไม่ต่างพร้อย ย่อมเป็นผู้ไม่มีเวรมีภัย เป็นผู้ไม่ต้องศาสตราอาวุธของมีคม เป็นผู้รอดปลอดภัยไม่มีภัยอันตรายใดๆทำร้ายได้ อานิสงส์ของการเจริญภาวนานั้น จะทำให้ได้ไปเกิดบนพรหมโลกหลังจากสิ้นชีวิต และทำให้ได้รับญาณทัศนะ ทำให้มีสติสัมปชัญญะ และทำให้กิเลสสิ้นไป

ABSTRACT

This thesis aims to research three factors: (1) to study the merit in Theravada Buddhism (2) to examine the merits of merit in Theravada Buddhism (3) to analyze the influence of merit to the belief in Thailand. Results of the study showed

Studies in Theravada Buddhism 's merit it. Research on this topic was discussed. The definition of merit in Theravada Buddhism found merit in Buddhism refers to the passion inherent merit pay is great merit is merit is happy. Merit is behave like physical, verbal and mental merit is charity wicked. In most types of Buddhism is merit in all 10 categories, including merit merit in Buddhism is that the true merit exists with all 10 types. Or as we popularly called . 10 objects that include the modal merit .

How philanthropy in Theravada Buddhism . Researchers have discussed how important merit is the merit in Buddhism. It has 3 ways for people with how to eat. How to treat people with And how to make merit by meditation Bunyarit Dean merit with the perseverance to pursue to achieve intellectual Bunyarit Dean is accumulated merit of the Buddha to enlightenment as a Buddha in the future the

Bunyarit field is drained of merit . in Buddhism is to be made to the charity I like to be the guest of a man sowing seeds into it. Nadi to make the plants grow . Eyes On Buddhism is divided into two types .

One . Texture of high merit in Buddhism, including the enlightened Buddha as sg = the Onacami and the saint Individualized Buddha . Lord Buddha All this is known as Eyes On High in Theravada Buddhism .

Two . Texture of merit commonly include Buddhist monk who did not achieve fair. It is a good practice . Perseverance , prayer The aim is to achieve fairness in the days ahead . Is a sacramental observances unblemished .

As part of the dedication of merit in Buddhism. I can devote the second way is to pour water with a dedication to the spiritual devotion. With dedication and submission to the power of compassion.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธ เพราะนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทถึง ๙๕% ของจำนวนประชากรถึงจะไม่ประกาศยกศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม ประชาชนก็นับพระพุทธศาสนามายาวนาน จนพิธีกรรมต่างๆในศาสนากลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของคนไทยมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย จนแยกกันไม่ออก วัดซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในพุทธศาสนาซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ องค์พระศาสดา ได้แก่ พระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ได้แก่ พระไตรปิฎก ศาสนทายาท ได้แก่ บริษัท ๔ ศาสนวัตถุ ได้แก่ วัด โบสถ์ วิหาร ลานเจดีย์ ศาสนพิธี ได้แก่ พิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการทำบุญ

คนไทยพุทธทุกคนจะมีความคุ้นเคยกับวัดมาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีต พ่อแม่นิยมเอาลูกชายไปฝากไว้กับวัดเพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือ หรือบางคนก็ให้ลูกชายได้บวชเรียนเขียน อ่าน จนเป็นประเพณีวัฒนธรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ในด้านของความเชื่อแล้ว คนไทยจะเชื่อเรื่องบุญเรื่องบาป ตามหลักพระพุทธศาสนาจนมีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำบุญได้ไปสวรรค์ ทำชั่วได้ไปนรก ทุกคนที่เป็นชาวพุทธจึงเข้าวัดไปทำบุญโดยเป็นประเพณีว่าวันพระ ๘ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ เป็นวัดพระจะต้องไปเข้าวัดทำบุญ ฟังธรรม วันอื่นก็อาจจะใส่บาตรพระสงฆ์ที่ออกบิณฑบาตตามหมู่บ้านต่างๆ เพราะในประเทศไทยเรา หนึ่งหมู่บ้านก็จะมีหนึ่งวัด หรือบางท้องถิ่น หนึ่งตำบลก็มีวัด ๕ วัด ขึ้นอยู่กับการปกครองในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนามายาวนาน เชื่อในการทำบุญ ซึ่งมีการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา ฟังธรรม เป็นต้น โดยมีความเชื่อว่าการทำบุญจะมีอานิสงส์ได้ไป

สวรรค์ ถ้าทำความชั่ว ผลของความชั่วจะทำให้ตกนรก ซึ่งบางครั้งบางคนก็เชื่อด้วยความมกมายไร้ปัญญา แต่บางคนก็เชื่อโดยมีปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในการทำบุญ

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงปัญหาเหล่านี้ในสังคมไทยเรา จึงอยากชี้ให้เห็นถึงอานิสงส์ของบุญและวิธีทำบุญให้ถูกวิธีตามหลักของพระพุทธศาสนา จะได้ไม่ถูกหลอกหรือทำบุญแบบผิดวิธี ไม่หลงบุญเทียมนอกพระพุทธศาสนา หรือเมมาบุญ คือ ทำบุญอย่างมกมายจนคนใกล้เคียงจะต้องเดือดร้อนอย่างนี้เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้วิจัยค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียง ชี้แจงแสดงให้เห็นเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติทำบุญให้ถูกวิธี ทำบุญให้ได้บุญ ตามหลักแก่นพระพุทธศาสนา จะได้รับอานิสงส์เต็มเปี่ยม และเป็นการช่วยทำนุบำรุงให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่กับประเทศไทยคนไทยตลอดกาลตลอดไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องบุญและอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

- ๑.๓.๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Research) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา
- ๑.๓.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Research) คือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตำราวิชาการ และรายงานการวิจัยต่างๆที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยนี้
- ๑.๓.๓ วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบของวัตถุประสงค์ และประเด็นดังต่อไปนี้ คือ ความหมายของบุญ อานิสงส์ของบุญ และอิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย
- ๑.๓.๔ เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ
- ๑.๓.๕ นำเสนอผลการวิจัยโดยพรรณนาวิเคราะห์

๔. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยทำการศึกษา ๓ หัวข้อ คือ (๑) บุญและอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) ความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย (๓) อิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๔.๑ บุญและอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาวิจัยเรื่องบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความหมายของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า บุญในพระพุทธศาสนา หมายถึง เครื่องชำระกิเลสสันดาน บุญคือความดี บุญคือกุศล บุญคือความสุข บุญคือความประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา และทางใจ บุญคือกุศลธรรมทั้งปวง ในส่วนประเภทของบุญในพระพุทธศาสนานั้น บุญมีทั้งหมด ๑๐ ประเภท ได้แก่ การทำบุญในพระพุทธศาสนาที่จัดได้ว่าเป็นบุญที่แท้จริงนั้นมีอยู่ด้วยกันทั้ง ๑๐ ประเภทเท่านั้น หรือที่เรานิยมเรียกกันว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั่นเอง ได้แก่

- ๑) การให้ทาน คือ การบริจาคทรัพย์สิ่งของแก่ผู้สมควรให้
- ๒) การรักษาศีล คือ การสำรวม กาย วาจา ให้สงบเรียบร้อยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น
- ๓) การเจริญภาวนา คือ การสวดมนต์ทำสมาธิ อ่านหนังสือธรรมะ
- ๔) อปายณะ คือ การมีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรม
- ๕) เวยยาวัจจะ คือ การชวนช่วยช่วยเหลือในกิจที่ชอบ
- ๖) ปัตติทาน คือ การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น
- ๗) ปัตตานุโมทนา คือ การอนุโมทนาในบุญที่ผู้อื่นทำ
- ๘) ฌัมมัสสวนะ คือ การฟังธรรม
- ๙) ฌัมมเทศนา คือ การแสดงธรรม
- ๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือ การปรับปรุงความเห็นของตนให้ถูกต้อง

วิธีการทำบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้กล่าวถึง บุญญวิธี คือ วิธีการทำบุญในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งหมด ๓ วิธี ได้แก่ การทำบุญด้วยวิธีการให้ทาน วิธีการทำบุญด้วยการรักษา และวิธีการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา บุญญสมถการ เป็นการทำความดีด้วยการบำเพ็ญเพียรสร้างบารมีเพื่อให้เกิดปัญญา บุญญสมถการ เป็นการสั่งสมบุญของผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในภพหน้า ส่วนบุญญเขต คือ เนื้อนาบุญในพระพุทธศาสนา คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่ให้เกิดบุญเกิดกุศลแก่บุคคลทั่วไปเปรียบเสมือนเป็นที่นาให้คนหว่านเมล็ดพืชลงไป ที่นาดีจะทำให้พืชเจริญงอกงามได้ เนื้อนาบุญในพระพุทธศาสนาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. เนื้อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตลอดจน พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งหมดนี้ได้ชื่อว่าเป็นเนื้อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เนื้อนาบุญทั่วไปในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน แต่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บำเพ็ญเพียรภาวนา มุ่งหวังจะสำเร็จธรรมในวันข้างหน้า เป็นผู้ที่มีศีลวัตรไม่ต่างพร้อย

ในส่วนของการอุทิศบุญในพระพุทธศาสนา สามารถอุทิศบุญได้ ๒ วิธี คือ การอุทิศบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำตั้งจิตอุทิศไปให้ และการอุทิศบุญด้วยวิธีการส่งอำนาจแห่งเมตตาจิตไปให้ จากการศึกษาวิจัยได้ศึกษาเรื่องวิจัยเรื่อง อานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นต่างๆต่อไปนี้ คือ ความหมายของอานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนา พบว่า อานิสงส์ของบุญหมายถึง ผลที่จะได้รับคือผลตอบแทนที่บุคคลจะได้รับนั่นเอง หรือกระแสแห่งการไหลมาเนืองๆของสิ่งที่จะได้รับ สิ่งที่คุณคิดเพียงจะได้รับจากกาทำความดี ที่เรียกว่า เป็นบุญ เป็นกุศลที่ดีงาม อานิสงส์ของบุญในพระพุทธศาสนายังสามารถแยกออกเป็น อานิสงส์ที่ได้รับจากการถือศีลข้อที่ ๑ ถึง ข้อที่ ๕ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทาน อานิสงส์ของการเจริญภาวนา อานิสงส์ของการให้ทานนั้น บุคคลที่ให้ทานเพียงจะได้รับคือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก สัตบุรุษผู้สงบ ย่อมคบหาผู้ให้ทาน กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และผู้ให้ทาน ย่อม มี สุขะ พละ อายุ วรรณะ

ในส่วนของอานิสงส์ที่จะได้รับจากการรักษาศีล คือ ผู้ที่รักษาศีลไม่ต่างพร้อย ย่อมเป็นผู้ไม่มีเวรมียภัย เป็นผู้ไม่ต้องศาสตราอาวุธของมีคม เป็นผู้รอดปลอดภัยไม่มีภัยอันตรายใดๆทำร้ายได้

อานิสงส์ของการเจริญภาวนานั้น จะทำให้ได้ไปเกิดบนพรหมโลกหลังจากสิ้นชีวิต และทำให้ได้รับญาณทัศนะ ทำให้มีสติสัมปชัญญะ และทำให้กิเลสสิ้นไป

บุญญวิบาก เป็นการให้ผลของบุญที่คุณคิดเพียงจะได้รับจากการทำความดี ได้แก่ ผู้ที่มีอายุยืน เพราะในอดีตไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ผู้ที่ร่ำรวยมีโภคทรัพย์มาก เพราะในอดีตให้ทานมามาก ที่ฉลาดมีสติปัญญาดี เพราะในอดีตคบบัณฑิต ฝึกสมาธิเจริญภาวนามามากและไม่ดื่มสุรายาเมา เป็นต้น

๔.๒ ความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย

คนไทยยังมีความเชื่อและเข้าใจเรื่องการทำบุญอย่างผิดๆ ทำบุญโดยขาดปัญญา คิดว่าสิ่งที่ตนทำนั้นเป็นบุญเป็นกุศล เห็นอะไรที่ผิดไปจากธรรมดารธรรมชาตก็ทำการเช่นสรวงบูชา คิดว่าเป็นบุญไปหมด

๔.๓ อิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลของบุญกับความเชื่อในสังคมไทย พบว่า ความหมายของอิทธิพลของบุญคือ กำลังของบุญที่จะส่งผลให้ผู้กระทำความดีได้รับผลสำเร็จ หรือ กำลังของบุญที่สามารถดลบันดาลนำพาความสุขความสำเร็จมาให้ ผู้กระทำความดี การทำบุญของคนไทย จะทำบุญใน ๓ ลักษณะ คือ บุญแท้ เป็นการทำบุญที่ถูกต้องตรงตามหลักในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา บุญเทียม คือ กาทำบุญอย่างหลงงมงาย มีความเข้าใจว่าสิ่งที่ทำนั้น

เป็นบุญเป็นกุศล บุญกำจัดกิเลสได้ ๓ อย่าง คือ ให้ทานเพื่อกำจัดความโลภ รักษาศีลเพื่อกำจัดความ
โกรธ เจริญภาวนา เพื่อกำจัดความหลง

คนไทยยังมีความเชื่อและเข้าใจเรื่องการทำบุญอย่างผิดๆ ทำบุญโดยขาดปัญญา คิดว่าสิ่ง
ที่ตนทำนั้นเป็นบุญเป็นกุศล เห็นอะไรที่ผิดไปจากธรรมดารัทธิก็ทำการเช่นสรวงบูชา คิดว่าเป็น
บุญไปหมด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

_____ **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

น.นันทวันมณี . **แสงสว่างกลางใจ** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน . ๒๕๔๙.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) . **สมาธิภาวนา** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ . ๒๕๔๗.

พระเทพวิสุทธิกวี . **การพัฒนาจิต** . กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย . ๒๕๔๓.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) . **การพัฒนาจิต** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัย. ๒๕๔๓.

พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) . **อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา** . กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** . กรุงเทพมหานคร
: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) . **กรณีธรรมกาย** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย . ๒๕๕๓.

พดุงอาจารย์ วิพุทธโยคะ รัตนรังษี . **แว่นส่องพระศาสนา** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส
โตร์. ๒๕๒๙.

พุทธทาสภิกขุ . **ศึกษาระยะอย่างถูกวิธี** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ , ๒๕๔๙.

พระเจาบรมวงศเธอ กรมพระยาจันทบุรีนฤนาท. **ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต**.

กรุงเทพมหานคร : หางทุนสวนจำกััดศิวพร , ๒๕๑๓ .

- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ . มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมาธิการการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมวุฒิสภา , ๒๕๔๖.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ . มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท . กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ , ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น จำกัด , ๒๕๔๖.
- ปัญญานันโท . พระพุทธะกับวิทยาศาสตร์ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปริมาйд , ๒๕๕๑.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน) . ความจริงที่ต้องเข้าใจ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๓๘ .
- ศักดิ์สิทธิ์ พันธุ์สัตย์ . มหาเมตตาใหญ่ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่ , ๒๕๕๖.
- วศิน อินทสระ . พุทธจริยศาสตร์ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา
- ธรรมรักษา , คู่มือการพัฒนาชีวิต . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สติ . ๒๕๕๑